

Eesti välispoliitika Kesk-Aasias: kogemused ja võimalused

Tiiu Pohl

„Kas Te ei oleks nii kena ja ei ütleks mulle, missugust teed mööda ma peaksin siit minema?“

„See oleneb suurel määral sellest, kuhu Te tahate minna,“ vastas Kass

„Ma ei hooli suuresti – kuhu“, ütles Alice

„Siis ei ole sulle oluline, missugust teed mööda minna,“ ütles Kass

Alice Imedemaal

1. Sissejuhatus

Järgnev artikkel vaatlleb Eesti välispoliitikat Kesk-Aasias viimasel kahel kümnendil. Kasutades alusraamistikuna Eesti kui väikeriigi välispoliitilise tegevuse võimalusi tänapäeva rahvusvaheliste suhete süsteemis ning Kesk-Aasiat konteksti koostööpiirkonnana nii sise- kui välistegurite mõttes, analüüsib autor Eesti seniseid tegevusi Kesk-Aasia suunal, toob välja nende tugevused ja nõrkused ning täiendavad tegevusvõimalused ja riskid.

Taasiseseisvuse kolmandal aastakümnel, Euroopa Liidu ja NATO-liikmesriigina seisab Eesti jätkuvalt silmitsi 21. sajandi väljakutsete ja vastuoludega. Pea viiosteist aastat püüeldud perspektiivid on saavutatud. Kahe olulise rahvusvahelise ühenduse liikmestaatus tähendab Eestile selget poliitilist, majanduslikku ja strateegilist kohta maailmakaardil, kuid samas ka ebamäärast välispoliitilist ise-tegemist, võimalusi ja intellektuaalset ning rahalist võimekust.

Kuna külma sõja järgselt ei ole välja kujunenud kindlat domineerivat ja kõikehõlmavat ning seletavat ühte ja ainukest teoreetilist koolkonda, mis määratleks reaalses maailmas toimuvat, siis võiks antud analüüsi puhul tegemist olla kas ateoreetilise (Arend Lijphart) või konfiguratiiv-ideograafilise näitega (Harry Eckstein) (Nortedt 2000) või hoopiski *a priori* kahe rahvusvaheliste suhete klassikalise teoreetilise koolkonna – kasumil põhineva (neo) realistliku (pragmatism), ja väärtustest lähtuva (neo) idealistliku (liberaalne institutsionalism) kombinatsioonina. Antud analüüs on juhtumiuuring (*case study*), mille puhul on tegemist pigem loogiliselt etteantud teooriate kasutamisega, kui et vastupidi – tõestada ehk testida ühe riigi välispoliitikaga ühe või teise teooria tõepärasust või

arendada uut teooriat. Seega jäädakse käesolevas vaatluses teooria puhul tagasihoidlikuks taaskasutajaks.

Alljärgnev üksikjuhtumi käsitlus (Kesk-Aasia ja Eesti) on sisuliselt mitmemõõtmelise tasandi analüüs. Esiteks vaadeldakse 21.sajandi maailma ehk rahvusvahelist keskkonda, kuhu Eesti peaks sobituma. Teiseks käsitletakse Eesti välis- ja julgeolekupoliitikat. Kolmandaks fikseeritakse Kesk-Aasia kui regioon, riikide omavahelised suhted, millele järgneb neljas aspekt – Eesti võimalik äridiplomaatia ja reaalne arengukoostöö piirkonnas.

2. Välispoliitika tänases maailmas

Globaliseerumine ehk üleilmastumine on muutunud tavaliseks käibefraasiks, kuigi termini taga on suured ja keerulised kontseptsioonid, mille aluseks omakorda on maailmas toimuvad piiride-üleised tehnilis-tehnoloogilised, majanduslikud, poliitilised ja teised protsessid, sõltumata eelpoolnimetatud muudatuste järjekorrast. Sageli on tegemist üheaegsete nähtustega. Selles teisenenud rahvusvahelises poliitikas otsitakse tegelikult kõikjal uusi arenguperspektiive, vaatamata erinevatele suurematele kriisidele ja krahhidele – terrorism ning selle vastu võitlemine; finantskriis ja lahenduste otsimine. Laiemas maailmas käsitletakse ja esitatakse empiiriliste andmete baasil tulenevate protsesside taustal järjekindlalt küsimusi, kas maailm on uni- ja/või multipolaarne ning missugune vorm võiks kõige paremini sobituda uuteks riikide, regioonide ja kogu maailma julgeoleku garantiideks; missugune üksik (üli)riik domineerib, hakkab domineerima majandus-, missugune militaarmaailmas; missugust rolli täidavad rahvusvahelised liidud ja organisatsioonid rahu tagamisel riikide-ülevalt ehk riikide-siseselt, ajal, mil rahvusvaheline õigus esitab vastuolulisi väljakutseid, kus ühelt poolt kinnitatakse riikide territoriaalset ühtsust ja mittesekumispoliitikat (neo-realism) ning teiselt poolt väärtustatakse indiviidide põhiõigusi ja väärtuseid (neo-idealism)? Paradoksaalses maailmas vastanduvad rahvad ja riigid, riikide ühendused ja rahvusvahelised organisatsioonid. Julgeoleku seisukohalt muudab olukorra veelgi teravamaks asjaolu, et üha rohkem riike on realiseerimas oma tuumaprogramme, mis massihävituslikult võivad maailmale hukatuslikuks saada.

Julgeolek kaasaegses maailmas on primaarse tähtsusega ja seda sõltumata sellest, kas me vaatleme teda ajalooliselt kitsamas – militaarses tähenduses või 1990ndatel aastatel väga populaarse laienenud versiooni kontekstis, kuhu kuuluvaks kinnitati olevat inimene ja inimkond kogu teda ümbritseva keskkonna (loodus; sotsiaalne, poliitiline, majanduslik, rahvusvaheline interaktsioonide spetsiifiline taust) ja kõikide tegevusvaldkondadega alates igapäevategudest kuni sõjanduseni kosmoses välja.

Laskumata julgeoleku mõiste vastuoluliste debattide tasandile, tasub siiski märkida, et väikeriikide (juhul kui meie seisukoht langeb kokku (neo)realistide riigikeskse konfliktse maailma ja jõu/mõjuvõimu-poliitika teooriaga) välispoliitika on ennekõike eksistentsiaalne ehk ellujäämispoliitika ja see asjaolu kattubki julgeolekuga. See tähendab ühtlasi, et maailmas laialt levinud ametlikud dokumendid „X-riigi välis- ja julgeolekupoliitika“ on sisuliselt julgeolekupoliitika, ei kitsalt militaarne ega liigselt lai ülejäänud eluvaldkondades. Välispoliitika annab konkreetsetes strateegiates julgeolekule riikide kaupa oma täpse tähenduse, sisu.

Välis- ja julgeolekupoliitika iseenesest kehtib vaid riikide ja riikide ühenduste olemasolu korral, mis omakorda moodustavad rahvusvahelise süsteemi. Võimalusi analüüsida Eestit ja tema välis- (ja julgeoleku) poliitikat on mitmeid. Ühel juhul

vaatleme me süsteemi ja defineerime selle komponendid ning fikseerime nii kvantitatiivselt kui kvalitatiivselt komponentide omavahelised suhted ehk interaktsioonide jada. Teiselt poolt, riigi tasandilt analüüsides olemegi välispoliitika analüüsi juures. Tegelikult tuleb need kaks tasandit ühildada, mida on aga suhteliselt raske teha ning ühtlasi ei ole sageli selge, kumb (rahvusvaheline süsteem või riik) on primaarne ja miks. Hüpooteetiliselt võiks väita esiteks, et maailma, rahvusvaheline süsteem kui suurem ja kaalukam faktor determineerib väiksemate osastiste (riikide) käitumise. Kuid kõik sõltub riigi suuruselt ja mõjuvõimust (komplitseeritud näitaja riigi territooriumist, rahvastikust, majanduse edukusest ja poliitilisest stabiilsusest, konfliktide puudumisest nii siseriiklikult kui regionaalselt jne.). Suurematel ja majandus-poliitiliselt ning militaarselt edukamatel riikidel on väikeste ees avaramad eelised. Samas moodustavad väikesed riigid suurema osa maailmast.

Teiseks, tuleb tunnistada, et üks või teine ajalooline maailmakorraldus on ise sõltuvuses nendest samadest riikidest, kas suurematest või väiksematest või siis suuremate-väiksemate kombineeritud tegevusest. Ning siin tekibki riikide välispoliitilise perspektiivi-nägemuse, strateegiate olulisus.

Kolmandaks, väikeste riikide suurim võimalus-väljund seisneb aktiivsuses rahvusvaheliste liitude, ühenduste ja gruppide (organisatsioonide) töö raames. Ka siin osalevad suured ja väikesed ning suuremad võivad oma tahte väiksematele peale suruda, kuid mitte alati. Väiksemate riikide oskuslikul koostööl vastavalt vajadusele võivad nad demokraatliku lihtenamise hääletamismudeli juures suurematele konkurentsi osutada.

3. Eesti välispoliitika valikud

Kahtlemata kuulub Eesti väikeriikide hulka. Eesti välispoliitika on ühtlasi, nagu eelpool mainitud, tema julgeolekpoliitika. Sealjuures ei tehta vahet, kas tegemist on sise- või välisjulgeolekuga, sest uues, otseste ja kaudsete piiride kahanevas maailmas on kokkuvõttes ikkagi tegemist ühtse, kohati eksistentsiaalse, julgeolekuga. Küsimus on vaid selles, milles seisnevad julgeoleku ohud ja riskid ning kelle jaoks (referent objektina) me näeme julgeolekut, kuidas teda defineerime ning kellega koos või kelle kaudu me seda julgeolekut nii iseendale kui ka maailmale tagame.

Eesti kui riigi välispoliitika strateegia ja taktika väljatöötamine langeb instrumentaalse võimulooalga alusel prioriteetselt täitevvõimule – Välisministeeriumile. Vastavalt vajadusele kaasatakse Kaitseministeeriumi ja teiste ministeeriumite ning ametkondade töötajaid, presidenti ning mõningal määral võivad osaleda ka individuaalselt ja isikutest lähtuvalt parlamendi (Riigikogu) erinevad komisjonid, kuid ei komisjonid ega nende liikmed ei ole riigi välispoliitika planeerijad, normatiivsed realiseerijad, vaid pigem *post factum* kaasvestlejad. Riigikogu peamine vahend ja väljund on parlamentaarne diplomaatia, mis üldiselt (enamasti) on kooskõlas ametliku, täitevvõimu poolt rakendatavate välispoliitiliste põhimõtete ga.

Eesti välispoliitilistes baasdokumentides, näiteks “Julgeoleku kindlustatus ja jagamatus, rahvusvaheliste suhete stabiilsus ja ennustatavus“ on esimese punktina märgitud riigi julgeolek ning lühidalt välja toodud märksõnad „EL“, „NATO“, „regionaalne koostöö“, „uued julgeolekuohud“ (terrorism, massihävitussõjavad, küberkuriteod). Sellele järgnevad rõhuasetusega number kaks Eesti kui riigi majandus-kaubandussuhted, kolmandana – konsulaarsuhted ja riigi kodanike

rahvusvaheline kaitse ning viimaseks väärtuspõhine välispoliitika suund – demokraatia ja vastavate väärtuste edendamine ning arengukoostöö samas lõimus. (Eesti Välisministeerium 2009) Konkreetsemas julgeolekudokumendis „Eesti julgeolekupoliitika alused“ (2010) on samuti esmasena määratletud julgeoleku eksistentsiaalne aspekt, aga samuti territoriaalsus ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia areng kui potentsiaalne võimalus olla konfliktide allikas (näiteks moonutatud teabe edastamine) (Eesti Välisministeerium 2010). Korduvad üle-Atlantilise ja Euroopa Liidu alased koostöömudelid, arengukoostöö tähtsustamine, demokraatlikud väärtused. Lisatud on energiapoliitika, keskkonnapoliitika, klassikaline sisejulgeolek ehk turvalisus oma erivaldkondadega ning nüüd juba „tavaliseks“ muutunud terrorismi ja küberrünnakute võimalikud ohud. (Ibid.) Dokumendis puudub vaid julgeoleku enda definitsioon, mille järgselt ohud, riskid ja tegevused loogiliselt määratletakse.

Eesti välispoliitika kujundamisel on aluseks olnud kolm põhimõtet: riik (eksistentsiaalne aspekt), regioon (demokraatlikud väärtused ja koostöö) ja maailm (demokraatlikud väärtused ning nende laiendamine maailmas, arengukoostöö). See tähendab, et Eesti kui riik on taastanud oma ajaloolise kuuluvuse regionaalselt ja väärtuse baasil Euroopas, integreerudes Euroopa Liitu ja NATOsse. Regionaalsed kaasfaktorid, mis Eesti välispoliitikas rolli mängivad, on kindlasti Balti naaberriigid ja Põhjamaad. Erilise kaaluga on välispoliitikasse kas otseselt või kaudselt sisse kirjutatud Venemaa, kelles ei nähta küll otsest militaarset kallaletungi-ohtu, kuid kaasaegse maailma julgeoleku-keskkonnas on uuteks ohtudeks ka energiapoliitika, muud avalikud mõjurid (Venemaa *Euraasia ideed* ja nende modernsed arengud). Formaalselt, aga ka sisuliselt on Eesti ja Venemaa puhul tegemist väikese riigi geopoliitilise asetusega suure riigi naabruses ning, keda mõlemad (kuid seonduvalt erinevate ajalooetappidega) iseloomustab teineteise suhtes negatiivne ajalooline mälu ja üldine skeptiline suhtlus. Kõik välispoliitilised suunad on omavahel tihedalt seotud (positiivsed väärtused ja negatiivsed suhted): riigi eksistents rajaneb ajaloolise mälu kaudu suurel määral umbusaldusel Nõukogude Liidu õigusjärgse, kaasaegse Venemaa suhtes ning laiemalt soodsas koostöös Euroopa Liiduga ja regionaalselt või bilateraalselt Liidu raamistikus NATOs. Lisaks eelpoolöeldule, on Eestil erilised suhted Ameerika Ühendriikidega.

Antud dokumentidest on näha, et kaks kümnendit pärast taasiseseisvumist on Eesti välispoliitika (julgeolekupoliitika) paigalseisus, puudub dünaamika ja väljavaade. Samal ajal kui maailm avardub ja järk-järgult tekivad uued kaalukad rahvusvahelise süsteemi majandus-poliitilised toimijad väljastpoolt Euroatlantilist ruumi (näiteks Hiina, India, Brasiilia jt.), pakub Eesti ise maailmale välispoliitilises tegevuses väikese arvu riikidega bilateraalselt arengukoostööd (Eesti Välisministeerium 2012.a), põhjendades valikuprintsiipe ühelt poolt arenguriikide vajaduste ja prioriteetidega ning teisalt – Eesti vähete ressursidega. (Ibid.) Kui viimase selgitusega saab loogiliselt nõustuda, siis esimesele põhimõttele vastaksid paljud riigid ja selgusetuks jääb konkreetse nelja – Ukraina, Moldova, Georgia ja Afganistani erisus ning valiku alusmõte, seda enam, et näiteks Afganistani reaalsed arengud on suhteliselt ebamäärased. Samas, Eesti välispoliitika dokument kannab nimetust „Julgeoleku kindlustatus ja jagamatus, rahvusvaheliste suhete stabiilsus ja *ennustatavus*“. (Autori rõhuasetus) Hüpotetilis-optimistlik Afganistani arengutsenaarium näiks tõepoolest ennustamisena, oleneb muidugi, missuguse tähenduse me sellele sõnale skaalal ennustatavus-mitteennustatavus anname, seda enam, et ennustatavuse puhul on tegemist prognoosimismeetoditega, kus tuleb alati

välja pakkuda alternatiivmudeleid. Lisaks on Eesti arengukoostöö hetke-püüdev, fragmentaarne mudel, kus puudub loogiline põhjendus ja jätkusuutlik perspektiiv.

Eesti bilateraalsed suhted kaugemate (mitte-Euroopa ega transatlantiliste) riikidega on olemas, kuid suhteliselt hekilise iseloomuga, seda ka antud artikli empiirilise objektina käsitletavas Kesk-Aasia piirkonnas.

4. Kesk-Aasia sisetegurid

Nõukogude Liidu eksisteerimise ajal kasutati sõnaühendust „Kasahstan ja Kesk-Aasia vabariigid,“ mille all mõeldi ennekõike väidetavalt majandus-regionaalsust, (Фергана News 2008) kuid eraldi võetuna olid nii Kasahstan kui neli ülejäänud Nõukogude Liidu struktuurilist üksust vabariigi staatuses viieteistkümne seas. Rahvusriigid selles etniliselt konfliktises regioonis ei kujunenud mitte rahvaste enesemääramise alusel, vaid riigipiirid tõmmati bolševike poolt regiooniväliselt 1920-aastatel. (Aydin 2001) Ühendterminit „Kashastan ja Kesk-Aasia“ võib kohata kaasaegse Venemaa erinevates poliitilistes, majandusalastes ja rahvusvahelistes analüüsides.

Nõukogude Liidu lagunedes, külma sõja järgselt, esitatakse rahvusvahelises poliitikas sageli küsimus, missuguse Aasia “keskmisega“ on tegemist? Mis ikka moodustab Aasia keskme või on siis see ainuõige *Kesk-Aasia*? Vastusevariantidena esineb klassikaliselt kolm tõlgendust – kitsam ja kaks laiemat määratlust. Kitsama versiooni ulatuses on tavaliselt viis endist Nõukogude Liidu (vaba)riiki ning laiemas tähenduses lisatakse Nõukogude Kesk-Aasiale ja Kasahstanile Mongoolia, Lääne-Hiina, Tiibet, Kašmiir, Afganistan, osa Pakistanist, Iraanist jne. (Фергана News 2008) Alternatiivina on kasutusel ka Kesk-Euraasia, kus päris keskmeks jääb Afganistan, (Starr 2008) kuid sageli täiendatakse seda traditsioonilise Kesk-Aasia viisikuga ning eelmise (laiendatud) versiooni riikide või riikide piirkondadega.

Käeolevas artiklis vaadeldakse Kesk-Aasiat kitsamas tähenduses, st viie endise Nõukogude vabariigina ehk nn stan-maadena – Kasahstan, Usbekistan, Türkmenistan, Kõrgõzstan ja Tadžikistan, kuigi Euraasia aspekt ei ole välja jäänud. Viiest siinkohal arvesse võetud riigist neli kannavad ametlikku nimetust Vabariik, Türkmenistan on vaid ühesõnaline riik.

Geopoliitiliselt on tegemist unikaalse alaga, mis ühelt poolt piirneb territooriumilt maailma suurima riigi – Venemaaga ja teisalt – maailma suurima rahvaarvuga riigi – Hiinaga. Suurim Kesk-Aasia riik – Kasahstan ise on oma territooriumilt maailmas kümne suurima seas. Lõunas on regiooni naabriks poliitiliselt, sõjaliselt ebastabiilne, majanduslikult nõrk – Afganistan, vastuoluline Iraan. Piirkonna geopoliitilised välisaspektid võimendavad Kesk-Aasia riikide siseprobleeme ja majanduslikke potentsiaale.

Riigid ja rahvad on erinevad, regiooni üldiselt iseloomustavad mitmed ohud ja riskid, mis tekitavad rahvusvahelises suhtlemises antud piirkonna riikidega ebakindlust: kõrge töötuse tase (noored), korruptsioon, vähene demokraatia ja küsitavused inimõiguste valdkonnas, aga samuti Afganistani lähedus ja viimasest tulenevalt potentsiaalne sõjalise tegevuse levik üle piiri Kesk-Aasiasse, organiseeritud kuritegevus (narkootikumid), etnilised piiriüleised konfliktid, võimalik irredentism, eraldumine, islamiäärmusluse levik, Venemaa ja Hiina konfliktid ja ambitsioonid jne.

Piirkonna positiivse analüüsi seisukohalt on Kesk-Aasias olulised nafta ja maagaasi varud ning muud loodusressursid. Ennekõike puudutab see kolme riiki – Kashastani, Türkmenistani ja Usbekistani. Ülejäänud kaks – Tadžikistan ja

Kõrgõzstan on suhteliselt maavarade-vaesed, võrreldes kolme „rikkaga“, kuid geograafiliselt on nad mägised ja seal leiduvad (jõe)veed on kasutatavad elektrienergia tootmiseks. Uute hüdroelektrijaamade ehitamisel on suureks investeerijaks viimastel aastakümnetel olnud Hiina. (Carecprogram.org 2008) Elektrit eksporditakse ka Afganistani.

Ühtlasi tuleb mainida, et maavarade olemasolu on aluseks vaid huvi tekkele antud regiooni suhtes. Geograafiliselt (aga ka geopoliitiliselt ja geomajanduslikult) on Kesk-Aasia tegelikkuses sisemaa, kaugel maailma kolmest majanduskeskusest – Põhja-Ameerikast, Euroopast ja Ida/Kagu-Aasiast. Põhja-Ameerika energiaturg ei huvita ei Kesk-Aasia riike ega vastupidi, ei ole Põhja-Ameerikal nimetatud valdkonnas suuremat strateegiat. Näiteks Ameerika Ühendriikides on piisavalt endal energiaressursse ning samuti imporditakse lähemast naabrusest naftat ja gaasi. (Ameerika Ühendriikide Energeetikaministeerium 2011) Küll aga on Kesk-Aasia atraktiivne Euroopale (vältimaks otsust sõltuvust monopoolsusele pretendeerivast Venemaast, vähemalt gaasi eksportijana), Hiinale, Lõuna-Koreale ja Jaapanile ning samuti lõuna suunas – Indiale ja teistele riikidele. Vältimaks isolatsiooni, on head suhted regiooni naabritega Kesk-Aasiale tähtsad, sest kellegi kaudu (transiidina) või kuhugi (sihtriigina) tuleb oma naftat, gaasi, elektrienergiat ja olemasolu korral ka muid kaupu – transportida. Kui vaadelda piirkonda tervikuna, siis suurimad otsesed piiriülesed naabrid on Venemaa, Hiina ja Afganistan. Venemaa ja Hiina ise on huvitatud oma osalusest piirkonna majandus-poliitilistes tegevustes. Afganistan on rohkem sihtriik. Lähtuvalt Afganistanis toimuvast sõjategevusest, on kümme aastat ka Ameerika Ühendriigid seotud Kesk-Aasia riikidega.

Kesk-Aasia riigid on erineva majandusliku arengutasemega riigid.¹ 20 aastat on mitmes riigis domineerinud vaesus ja muud suuremad sotsiaalsed probleemid (töötus, meditsiini kättesaadavus, AIDSi levik jne.). Sageli on tegemist monomajandustega (nafta, gaas, puuvill, nisu) ja nn „tolerantse“ korrupsiooniga. Võrreldes maailmamajanduse moderniseeritusega, on Kesk-Aasia riigid kaugele maha jäänud.

Kesk-Aasia viis riiki on erinevad etnilis-poliitiliselt ja need on tekitanud riikidevahelisi poliitilisi konfliktsituatsioone, mis omakorda on mõjutanud majandussuhteid ja arenguid. Nii näiteks on Usbekistani ja Kõrgõzstani vaheline etniline konflikt viinud välja Kõrgõzstani kriisini majandusvaldkonnas, kus konkreetset riigi võimalik kaupade raudteetransiid läbi Usbekistani nõukogudeaegse infrastruktuuri on pikemalt blokeeritud ning Kõrgõzstan otsib uusi variante oma ekspordi (kuld, põllumajanduskaubad) realiseerimiseks. Tadžikistani ja Usbekistani erimeelsused viisid 2012. aasta kevadel Usbekistani gaasitarnete lõpetamiseni.

Regioon omanäoliste riikidega (poliitiliselt, sotsiaal-majanduslikult, etniliselt) moodustab geograafilise terviku vaid väljastpoolt vaadatuna. Sisuliselt koosneb ta lokaalsetest, üksteisest eraldiseivatest (kohati konfliktsetest) poliitilistest süsteemidest ja turgudest, kus kehtivad spetsiifilised juriidilised korraldused ja kohalikud traditsioonid. Lisaks, sisenemine nendele turgudele (investeeringud või eksport/import) toimub läbi erinevate transiidimaade ja –koridoride ning kokkuvõttes muudab suhtlemise Kesk-Aasiaga veelgi riskantsemaks. Kokkuvõttes, Kesk-Aasia suurimad ohud ja riskid on majandustoodangu ühekülgsus, riikidesisesed erisused

¹ Vt. näiteks SKT inimese kohta (2011 hinnanguliselt): Kasahstan – 13,000 USA dollarit; Türkmenistan – 7,500 ja Tadžikistan – 2000 USA dollarit. Country Comparison: GDP per capita (2011 est.) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html> (10.03.2012)

(omavahelise kooperasiiooni puudus), kaugus maailma majanduskeskustest ja transiidikoridoride küsitavus.

5. Kesk-Aasia välistegurid

Asetades antud analüüsis esikohale majandushuvid, tekib transiidikoridoride, transiitmaade probleem. Eesti ja Kesk-Aasia riikide vahele jääb Venemaa, kes on prioriteetselt ise huvitatud oma kohalolekust regioonis ning poliitilisest (vähem isegi majanduslikust kasumist) mõjuvõimust oma territooriumi läbivatele ressurssidele ja kaupadele, mille kaudu saavutada lisahooba, mõjutamaks transiidi erinevaid otsi: nii lähtepunkte kui sihtriike.

Venemaa on viimastel aastatel andnud loa sõjaliseks õhutrasiidiks erinevatele riikidele (Saksamaa, Prantsusmaa, USA ja Itaalia) (Conventions.ru 2011) Afganistani suunal, seda seoses viimasest lähtuva narkootikumide ja terrorismihuga. NATO 2012. aasta alguse läbirääkimised Venemaaga kommunikatsiooniliini loomisel Afganistanist väljuva multimodaalse militaartransiidi küsimustes (õhu- ja raudtee transport) on seotud ka Eestiga, kuna planeeritav vahepeatus teel Lääne-Euroopasse on kavandatud lisaks Venemaale esialgu Riiga või Tallinnasse. (Kommersant.ru 2012)

Muul juhtumil (majandus-, kaubandusvaldkonnas) on Venemaa peamiselt maa-transiitriik, infrastruktuurina maanteed ja raudtee, mis on Nõukogude Liidu aegadest vähe moderniseeritud ja kriminaalselt ohtlik. Lisaks iseloomustavad Venemaad transiidi organiseerimisel juriidilised segadused, suur bürokraatia ja korrupsioon.

Kesk-Aasia energiaressursside transportimine läbi Venemaa tähendab ka nn „toru-diplomaatiat“, mille puhul kasutatakse jällegi nõukogudeaegset tehnikat ja tehnoloogiat ning monopoolse seisundi eesmärke. Argumendina esitatakse juba eksisteerivad toruühendused ning lähituleviku-stsenaariumina suurejoonelist koostööd Euraasia Ühenduses, Liidus («Союз»).

Euraasia Projekt on esialgselt planeeritud käivitama ühtset tolli- ja seejärel majandusruumi Venemaa, Valgevene, Kasahstani ja Kõrgõzstani territooriumil, arvestades maailmas üha suurenevat rolli mängivat majandusfaktorit. Osa analüütikuid leiab, et Euraasia projekt on Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) loogiline jätk („SRÜ-2“), uus arenguetapp, uuenenud suhtlus- ja koostöösüsteem (Известия 2012). Teiste analüütikute seisukohalt peab loodav uus liit asendama vananenud SRÜ-d, mis ei ole oma eesmärke täitnud – ei poliitilises, majanduslikus ega sõjalises valdkonnades. (Корпунюк 2011) SRÜ riikide vahel eksisteerib lokaliseeritus, konkurents ja konfliktid. Uus projekt peaks suurendama usaldust osalevate riikide vahel ning majanduse kaudu viima ka suurema poliitilise ja sõjalise koostööni rahvusvahelises suhtlemises, mis tähendab, et esialgselt tollialasest koostööst laieneb ta suhteliselt ühtseks majandusruumiks ning hiljem lisanduvad uued (majandusest sõltuvad) aspektid teistes tegevusvaldkonnades ning majanduskoostöö hakkab dikteerima liitunud riikide puhul ka ülejäänut rahvusvahelises suhtlemises ja ühiskonna konsolideerimises. Seega kokkuvõttes saab Vladimir Putini seisukohalt tema kolmas võimuaeg olema mitte Vene Föderatsiooni, vaid – Euraasia [Ühenduse, Liidu] – president. (BBC 2011) Maailma reaktsioon Putini/Venemaa globaalprojekti avalikustamisel 2011. aastal oli tagasihoidlik, aga samas ka retooriline: uus plaan ei ole võrreldav Euroopa Liiduga (Saksamaa), uus Stalin on tulekul (Itaalia), oodata võib Brežnevi pilte tänavatele (Slovakkia) jne. (Fromua.com 2012)

Euraasia ideede algus ja areng Venemaal ja Kasahstanis ning uudse Euraasia Ühenduse/Liidu edendamise, ühtse tollirežiimi loomine, kus osalisteks on Venemaa (initsiaator), Valgevene, Kasahstan, Ukraina ja viimasel hetkel kaasatav Kõrgõzstan, kellel ainukesena nimetatud riikidest puudub piir Venemaaga, on tekitanud arusaamatusi (eriti viimase liitja suhtes) poliitikutele ja analüütikutele. Teatud seletuse annab Kõrgõzstani kaasamisele tema geopoliitiline asend (pikk riigipiir Hiinaga) ning kahe riigi – Ameerika Ühendriikide ning Venemaa sõjaväebaaside olemasolu. Kui Ameerika Ühendriikide huvi võib Kõrgõzstani suunalt näida ajutisena (sõjategevus Afganistanis lõpeb kunagi), siis Venemaa huvid on püsivamad ning loogilisena asetub antud dihhotoomias Kõrgõzstani liitlaseks Venemaa. (Schwartz 2011) Hiina suhtes on Kõrgõzstan väljendanud teatud pessimistlikku hoiakut: esiteks Hiinat kardetakse (lõppkokkuvõttes võib ta riigi allutada oma mõjuvõimule, Venemaa on siiski kaugemal) ning teiseks – Hiina on Kõrgõzstani investeerimisel kasutanud ka oma (Hiina) tööjõudu (Ibid.), mida Kõrgõzstan on teravalt kritiseerinud.

Kasahstan soovib kindlasti oma huvides uut ühendust ära kasutada (näiteks lihtsustatud transiit Euroopa suunal), kuid uue Euraasia (poliitilise eesmärgiga taastatav Nõukogude Liit, vaid teise nimetusega) tegelikuks kaasatavaks suurimaks referentriigiks on Venemaalt nähtuna olnud hoopiski Ukraina. Seega, siinkohal tuleb vastupidiselt autori kriitilisele suhtumisele artikli alguses Eesti arengukoostöö Ukrainaga ümber defineerida, sest uues Venemaa-Euraasia kontekstis muutub Ukraina (aga ka Valgevene jt. potentsiaalsed Ida-projekti osalised) tähtsaks sihtriigiks lääne-demokraatlike, lääne-väärtuste-põhise ühiskonna ja riigi arendamisel.

Skeptiliselt ja teatud hirmuga lähenevad uuele projektile gaasirikad Azebraidžaan Lõuna-Kaukaasiast ja Türkmenistan Kesk-Aasiast, sest nende seisukohalt on Euraasia Liit Venemaa mõjuvõimuprojekt, (Coalson 2012) mis asetub geopoliitiliselt Euroopa ja Hiina vahele. Venemaa mõjuvõimutaotlus ja kiire toimimine rahvusvahelisel areenil tuleneb ühelt poolt Euroopa (konkreetsemalt Euroopa Liidu) poliitiliste ja sisemajanduslike probleemide ärakasutamisest, teiselt poolt pelgusest Hiina kasvava majandusliku mõjuvõimu ees, seda nii maailmas laiemalt kui konkreetselt Kesk-Aasias.

6. Eesti tegevus Kesk-Aasia suunal

Eesti Vabariigi seisukohalt on mõnes mõttes Kesk-Aasiast kui tervikpiirkonnast olulisemad tema otsesed naabrid – Venemaa ja Hiina; Venemaa, ajalooliselt ja kaasaajal, aga ka tulevikus. Hiina on (võiks olla) Eestile oluline partner seoses tema kiire majanduskasvu ning rahvusvahelise poliitilise mõjujõuna erinevates riikidevahelistes poliitilistes konfliktsituatsioonides ning ÜRO Julgeolekunõukogu püsi- ja vetoõigusliku liikmena.

Eesti Vabariigi kahepoolsete riiklike suhete kehtestamise kronoloogiast selgub Eesti ja Kesk-Aasia riikide diplomaatiliste suhete sisseseadmise suur ajavahe. Nii näiteks Kasahstaniga sõlmiti diplomaatilised suhted 1992. aastal, Tadžikistaniga aga alles 2006. aastal. Teised kolm riiki jäävad 1992-2006 aastate perioodi. (Eesti Välisministeerium 2012b)

Traditsiooniliselt (kuigi mitte alati) järgnevad diplomaatiliste suhete sisseseadmisele topeltmaksustamise vältimise lepped – (tulu- ja kapitalimaksuga) topeltmaksustamise vältimise ja maksudest hoidumise tõkestamise lepingud. 2012. aastal kehtib selline leping vaid Kasahstaniga, (Maksu- ja Tolliamet 2012) kuigi

läbirääkimisi on peetud ja allkirjastamisi toimunud ka piirkonna teiste riikidega – Türkmenistaniga, (Деловая газета „Взгляд“ 2012) Tadžikistaniga (Eesti Välisministeerium 2012c), Usbekistaniga (Postimees 2010).

Miks võiks Eesti olla huvitatud Kesk-Aasiast ja vastupidi – miks oleks Kesk-Aasia riikidel huvi Eesti suhtes? Eesti huvi Kesk-Aasia riikide suhtes oleks nii pragmaatiline (majandushuvide põhine) kui ka demokraatlike väärtuste ja inimõiguste-kaudne, nii nagu toimitakse Balti mere piirkonnas, Euroopa Liidus, NATOs.

Kesk-Aasia regioonina oleks geograafiliselt Eestile võimalik transiidipiirkond majandus-kaubanduslikus suhtlemises Hiinaga, kes vaieldamatult kuulub Eesti välispoliitiliste prioriteetide hulka kui üks majanduslikult kiiremini arenev maa. Kui aluseks võtta maapealne transiit, siis Eestil on Kesk-Aasiasse jõudmiseks pikk tee ehk otsene maapealne distants ja ülekantud tähenduses mitmesugused poliitilis-bürokraatlikud tõkked, kas Venemaa poolt või siis diferentseeritud Kesk-Aasia konkreetsetes riikides, mida läbitakse, kui läbitakse.

Eesti – Kesk-Aasia vaheline erasektori vaatlus ei kuulu selle analüüsi raamistikku, kuna ülevaatlikud andmed on ebapiisavad ja samuti on artikli puhul tegemist ennekõike riigi analüüsiga. Loomulikult peab riik tagama erasektorile parimad võimalused tegutsemiseks maailma ühes või teises piirkonnas ja seda vastavalt võimalustele, kasvõi vajaliku teabe edastamisel või kahe- ja mitmepoolsete suhete initsieerimisel. Nii näiteks on Eesti Vabariigi peaminister viimasel ajal igal aastal teinud ühe välisvisiidi vaadeldavasse piirkonda: 2009. aastal Kasahstani, 2010. aastal – Kõrgõzstani ja 2011. aasta sügisel Türkmenistani. Viimase visiidi ajal pakkus Eesti peaminister Türkmenistanile nafta ja gaasi jätkutransiiti (Venemaa kaudu) Balti mere regioonis. (Easttime.ru 2011) Oluliseks aspektiks riikidevahelisel suhtlusel, aga ka majandus-kaubanduspartnerluse arendamisel on kindlasti viisarežiimi lihtsustamine, mis on erinevate riiklike kohtumise temana üleval olnud.

Eesti diplomaatia on orienteeritud uuele suunale – äridiplomaatiale, mida juba praegu püütakse käivitada: „Juba täna on Eesti esindustevõrgustik tihedalt seotud meie ettevõtete huvidega. Viimati avatud saatkond Kasahstani, peakonsulaat Šanghais ning sel aastal avatav saatkond Indias on tugevalt kantud meie soovist ärisidemete tihendamiseks“ (Eesti Välisministeerium 2012d), väitis Eesti välisminister ning viitas optimistlikult hiljutise Indoneesia visiidi (jaanuar 2012) „leidlikkusele“ (välisministri sõnakasutus) äridiplomaatias, kus Eesti ja Soome riigi- ja äriktori esindajad ühiselt kaugel maad külastasid: „See oli meie esimene ühisvisiit koos äridelegatsioonidega, mis on tõenäoliselt unikaalne ka laiemas rahvusvahelises kontekstis ... Tekkis sünergia, mis võimaldas kasutada mõlema poole tugevusi. Koos paistame suuremana kui üksikhaaval käies... Soome ja Eesti on mõlemad väikesed riigid; koos oleme atraktiivsemad“.(Eesti Välisministeerium 2012d)

Allpool vaadeldakse Eesti riigi arengukoostööd Kesk-Aasia riikidega. Välisministeeriumi andmetel Eesti riigi koostöö (erinevate projektide rahastamine) viie stan-riigiga on olnud viimase kümne aasta jooksul suhteliselt tagasihoidlik. Enamik projektidest piirkonna riikidega on lõppenud. Nii näiteks ei ole hetkel töös ühtegi koostööprojekti Türkmenistaniga. Viimase kümnendi ainus projekt selle riigiga oli aastal 2007 humanitaar- ja sotsiaalteadlaste integreerumine Euroopa Liidu teadusruumi maksumusega kuus tuhat eurot. (Eesti Välisministeerium a) Piiratud koostööd saab seletada Türkmenistani riigi neutraliteedi-poliitikaga ehk lihtsalt suure isolatsiooni, suletusega, mida riigi poolt on nimetatud sisepoliitiliseks stabiilsuseks ja välispoliitiliseks majanduslikuks atraktiivsuseks. (Anceschi 2009)

Kashastani ja Kõrgõzstani koostööprojektid on põhiliselt keskkonnaalaste MTÜ-de toetamine, sealsete riigiametnike koolitamine ja haridusalane koostöö, OSCE valimisvaatlus ning IT-alane koostöö (Eesti Välisministeerium b) Pea kõik projektid on lõppenud.

Usbekistaniga on kõik projektid lõppenud. Viimase kümne aasta valdkonnad, mis selle riigiga seotud, on põhiliselt rahvusvaheliste organisatsioonide (kaudu) toetamine, näiteks Ülemaailmse Terviseorganisatsiooni WHO konverentsi rahastamine 2008, ÜRO pagulaste Ülemkomissari Ameti (UNCHR) toetamine (küll koos Usbekistaniga) 2010, Maaailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) teemalised seminarid-koolitused (2001, 2004). (Ibid.)

Tadžikistaniga on Eesti varasemalt tegelema IT valdkonnas (2002), püüdnud tõsta avaliku sektori võimekust (2007), toetanud OSCE PA vaatlejaid ning lõpuks võtnud koolitada ühe magistrandi (2011). (Ibid.)

Välisministeeriumi andmetele toetudes selgub, et suurim koostöö summa on eraldatud Usbekistanile (suurusjärgus 128 000 eurot) ja väikseim – Türkmenistanile – 6 647 eurot. Tuleb täiendada, et kahepoolne koostöö on sageli mitme (kolme- jne.) poolne. Samuti peab lisama, et eelpool välja toodud valdkonnad on analüüsitust suurimad, kuid rakendatud on vähemal määral teistegi valdkondade spetsialiste. Üldkokkuvõttes on rahastatud iseenast – riiki (ministeeriumite ja ametite kaudu) ja MTÜ-sid; viimaseid, võrreldes riigiga, tundub vähemuses. Paljulubav IT valdkond kui eraldi tõsiseltvõetav arengukoostöö perspektiiv viimasel kümnendil Kesk-Aasias ei kajastu, võimalik, et sealne poliitiline, majandus-sotsiaalne keskkond vajab ennekõike teiste valdkondade eelisarenduid ja reaalselt demokratiseerimist. Eestile kui väikeriigile on majanduslik panustamine poliitiliselt etteäraarvamatutesse (vananevate autoritaarsete liidritega) Kesk-Aasia stan-riikidesse riskantne, millele lisandub kontrollitava demokraatiaga Venemaa. Eestile oleks loogiline alustada just viimase riigiga pragmaatiliste suhete arendamisest ning loobuda ühekülgselt negatiivsest retoorikast poliitikas ja suurendada Venemaa teadusanalüüside suunda erinevates valdkondades – majanduses, poliitikas, sotsiaalvaldkonnas jne.

7. Kokkuvõte

Eesti välispoliitika on üldsõnaline, puuduvad konkreetsemad määratlused, pikemaajalised geopoliitilised püsihuvid. Arengukoostöö raamistikus välja toodud neli eelistuslikku riiki (Afganistan, Georgia, Moldova ja Ukraina) väljendavad momendi olukorda, mis ei välista lähiajal nende muutumist.

Kesk-Aasia regioon, viie endise Nõukogude Liidu vabariigi tähenduses, ei kuulu Eesti Vabariigi arengukoostöö hetkeprioriteetide hulka ei terviklikuna, ei konkreetsete riikidena. Laiendatud Kesk-Aasia versioonis kuuluks sellesse riikide gruppi Afganistan, kelle tulevikumudel ei võimalda selget ennustatavusestsenariumit.

Samas on Kesk-Aasia viie riigi omavahelised poliitilised ja majandussuhted keerulised, vastuolulised, kohati konfliktid, luues n-ö muule maailmale raskendatud tingimused maavarade-rikka piirkonnaga suhtlemiseks. Viimast pidurdab lisaks ka kahe suure naabერიigi – Venemaa ja Hiina – erihuvid kokkupõrge regioonis.

Eesti jaoks on Kesk-Aasia riigid kauged ning äridiplomaatia ja otseste majandus-, kaubandussuhete arendamiseks peab arvestama Venemaa-vahelise transiit-territoriumiga. Venemaa muutub taolises situatsioonis Eestile lihtsast naabერიigi staatusest rahvusvaheliseks toimijaks pragmaatilistel alustel.

Väikeriik peab leidma maailmas majanduslikult perspektiivseid rahvusvahelisi koostööpartnereid ning tulenevalt tema vähestest materiaalistest- ja inimressurssidest, ellu viima efektiivset välispoliitikat paindliku diplomaatia abil. Väikeriik suure riigi naabruses on juba teoreetiliselt nõrgemas positsioonis, rääkimata ajaloolistest ja muudest negatiivsetest faktoritest, ning see asjaolu nõuab reaalset asjatundlikku lähenemist, süvaanalüüse ja vastavat rahvusvahelist käitumist.

Kasutatud kirjandus

- Ameerika Ühendriikide Energeetikaministeerium. 2011. "How much petroleum does the United States import?" <http://205.254.135.7/tools/faqs/faq.cfm?id=36&t=6> (10.03.2012); Ameerika Ühendriikide Energeetikaministeerium, „US Natural Gas Imports by Country“ http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_imp_c_s1_a.htm (10.03.2012).
- Anceschi, Luca. 2009. „Turkmenistan’s foreign policy: positive neutrality and the consolidation of the Turkmen regime“, Routledge, lk.63-96.
- Aydin, Mustafa. 2001. Geopolitics of Central Asia and the North Caucasus; Continuity and Change Since the End of the Cold War, in „Turkish Yearbook 2001“, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/672/8560.pdf> (15.03.2012).
- Careprogram.org. 2008. Strategy for Regional Cooperation in the Energy Sector of CAREC Countries“, <http://www.careprogram.org/uploads/docs/CAREC-Regional-Cooperation-Strategy-in-Energy.pdf> (10.03.2012).
- Coalson, Robert. 2012. Putin's Return to Kremlin Could Boost Eurasian Union Project, Voice of America, Europe, 09.03. 2012, <http://www.voanews.com/english/news/europe/Putins-Return-to-Kremlin-Eesti>.
- Eesti Välisministeerium a. Eesti arengukoostöö andmebaas, https://rakendused.vm.ee/akta/andmed_vaata.php?id=826 (15.03.2012).
- Eesti Välisministeerium, b. Eesti arengukoostöö andmebaas, <https://rakendused.vm.ee/akta/andmed.php#> (15.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2009 „Eesti välispoliitika eesmärgid ja alameesmärgid“, <http://www.vm.ee/?q=node/4476> (20.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2010, „Eesti julgeolekupoliitika alused“, http://www.vm.ee/sites/default/files/JPA_2010.pdf (15.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2012a. Kahepoolne arengukoostöö, Prioriteetsed (kuid mitte ainukesed) riigid - Moldova, Ukraina, Gruusia, Afganistan, <http://www.vm.ee/?q=et/node/8630#projpartner> (20.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2012b. „Diplomaatiliste suhete (taas)kehtestamise kronoloogia seisuga 16.01.2012, Kasahstan – 1992, Usbekistan ja Türkmenistan – 1994, Kõrgõzstan – 1996, Tadžikistan – 2006, http://www.vm.ee/sites/default/files/dip%20suhted_alates_1991_0.pdf (20.03.2012) Could-Reenergize-Eurasian-Union-Project-142051333.html (25.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2012c. Välisminister Urmas Paet: Tadžikistanil on oluline roll Afganistani olukorra parandamisel, <http://www.vm.ee/?q=node/13426> (21.03.2012).
- Eesti Välisministeerium. 2012d. Välisminister Urmas Paeti sõnavõtt Tööandjate keskliidu aastapäevakonverentsil, 09.03.2012, <http://www.vm.ee/?q=node/13924> (30.03.2012).

- Maksu- ja Tolliamet, 2012. Tulu- ja kapitalimaksuga topeltmaksustamise vältimise ja maksudest hoidumise tõkestamise lepingud, <http://www.emta.ee/?id=1518> (15.03.2012).
- Nortedt, Daniel. 2000. „Managing Crisis Abroad: the Brolin Kidnapping“, The Swedish Agency for Civil Emergency Planning, Vol.7., http://www.fhs.se/Documents/Externwebben/forskning/centrumbildningar/Cris mart/Publikationer/Publikationsserier/VOLUME_7.PDF (20.02.2012).
- Postimees. 2010. Ansip: Eesti–Usbekistani koostööl on arengupotentsiaali, (neti väljaanne) 01.11.2010, <http://www.e24.ee/335247/ansip-eesi-usbekistani-koostool-on-arengupotentsiaali/> (21.03.2012).
- Schwartz, Michael. 2011. „Kyrgyzstan Votes for a President, Feeling the Pull of Russia“, New York Times, 29.10.2011, http://www.nytimes.com/2011/10/30/world/asia/as-kyrgyzstan-votes-some-consider-a-turn-to-russia.html?_r=2&hp (19.03.2012).
- Starr, S. Frederick. 2008. In Defense of Greater Central Asia. Policy Paper, September 2008, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0809GCA.pdf> (15.02.2012).

Venekeelsed alikad

- BBC. 2011. «Пресса России: Путин - президент Евразии?», (3.10.2011), http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2011/10/111005_rus_press.shtml (26.03.2012).
- Conventions.ru 2011. Vt. Näiteks „Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Итальянской Республики о транзите воздушным транспортом вооружения, боеприпасов, военной техники, военного имущества и персонала через территорию Российской Федерации...“, http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1127 (10.03.2012).
- Easttime.ru. 2011. Новости Туркменистана, Центральная Азия, «Эстония предлагает Туркмении свои услуги по нефтетранзиту», 30.11.2011, <http://www.easttime.ru/news/1/2/3526.html> (30.03.2012).
- Fromua.com. 2012. «Евразия Путина. Глобальная реакция», Новости Украины, <http://www.from-ua.com/politics/47c91355ed6a9.html>, (26.03.2012).
- Фергана News. 2008 «Большая Центральная Азия»: Геополитический проект или внешнеполитический инструмент?, 04.04.2008, <http://www.ferghana.ru/article.php?id=5655> (10.02.2012).
- Деловая газета „Взгляд“, 2011. „Эстония проявила интерес к поставкам энергоносителей из Туркмении“, 29.11.2011, <http://www.vz.ru/news/2011/11/29/542365.html> (21.03.2012).
- Известия. 2011. «Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня», 3.10.2011 (25.03.2012).
- Kommersant.ru. 2012. „Американцы уйдут из Афганистана через Ульяновск“, Газета "Коммерсантъ", №19 (4804), 03.02.2012, <http://www.kommersant.ru/doc-y/1864350> (01.04.2012).
- Коргунюк, Юрий. 2011. Покойник жив. Gazeta.ru, 29.12.2011, http://www.gazeta.ru/comments/2011/12/29_a_3951765.shtml (25.03.2012).